

UNA ADOBERIA DEL SEGLE XIX AL CARRER TIRADORS

L'excavació arqueològica duta a terme al número 1 bis del carrer Tiradors de Barcelona va permetre documentar restes que pertanyen a una infraestructura dedicada a part del procés de transformació de pells d'animals en cuir o pell. Els dos grans dipòsits amb planta circular i secció lleugerament troncocònica localitzats constitueixen, juntament amb un col·lector, les restes de l'adoberia. Les dades aportades per l'estudi històric i documental de la finca van permetre contextualitzar aquestes estructures en l'activitat adobera del segle XIX.

UNA ADOBERÍA DEL SIGLO XIX EN LA CALLE TIRADORS

La excavación arqueológica efectuada en el número 1 bis de la calle Tiradors de la ciudad de Barcelona permitió documentar restos pertenecientes a una infraestructura dedicada a parte del proceso de transformación de pieles de animales en cuero o piel. Los dos grandes depósitos de planta circular y de sección ligeramente troncocónica localizados constituyen, junto con un colector, los restos de la curtiduría. Los datos aportados por el estudio histórico y documental de la finca permitieron contextualizar estas estructuras en la actividad curtidora del siglo XIX.

UNE TANNERIE DU XIXE SIÈCLE À LA RUE TIRADORS

Les fouilles archéologiques effectuées au numéro 1 de la rue Tiradors de la ville de Barcelone ont permis de documenter des restes appartenant à une infrastructure consacrée à une partie du processus de transformation de peaux animales en cuir ou en fourrure. Les deux grands réservoirs de plan circulaire et de section légèrement conique localisés constituent, avec le collecteur, les vestiges d'une tannerie. Les données fournies par l'étude historique et documentaire de l'immeuble permettent de situer le contexte de ces structures dans l'activité de tannage du XIXe siècle.

Localització de la intervenció

El solar núm. 1 bis del carrer de Tiradors es localitza en una zona de Barcelona eminentment industrial que pertany al tradicional barri de Sant Pere. Aquesta àrea urbana mostra evidències de poblament des del començament de la segona meitat del segle XIII. Tot i que no es pot precisar la data d'obertura del carrer Tiradors, alguns elements permeten relacionar-ne el traçat amb la presència de l'antic convent de Sant Agustí –l'assentament de la congregació agustiniana data de la segona meitat del segle XIV. De fet, el traçat del carrer de Tiradors respon, encara avui en dia, a l'espai de circulació que existia originàriament a tocar d'una de les naus laterals del temple de Sant Agustí. Aquest espai s'ha mantingut al llarg dels segles, malgrat les importants transformacions urbanístiques que va experimentar la zona en el decurs del segle XVIII, arran de l'enderrocament del convent amb motiu de la construcció de la Ciutadella.

La denominació de carrer Tiradors està directament relacionada amb la presència de les instal·lacions utilitzades pels fabricants de draps de llana per estirar les peces de roba. L'existència dels tiradors de la Ribera apareix esmentada als fogatges del començament del segle XVI.

La intervenció arqueològica realitzada pel maig del 2001 va permetre la localització d'unes estructures pertanyents a una adoberia de mitjan segle XIX. Tanmateix, la producció de draps de llana en aquesta zona de la ciutat es remunta a l'època medieval. Es tracta d'un complex procés de manufactura en el qual intervenien diversos oficis. La proximitat amb les vies de comunicació que enllaçaven el nucli urbà amb els territoris septentrionals, com també la presència del Rec Comtal de la ciutat, afavoriren l'ocupació d'aquest sector i, sobretot, l'establiment de diverses manufactures que necessitaven recursos hidràulics.

Notes documentals de la finca¹

La recerca documental va permetre reconstruir l'evolució de la propietat de l'immoble fins al final del segle XVII. No va ser possible, però, recuperar cap referència anterior a aquest període, ja que, malauradament, els manuals notariais que contenien les escriptures relatives a la finca no s'han conservat en la seva totalitat. Tanmateix, a la finca existeixen testimonis estructurals que permeten situar l'antiguitat de l'edifici al voltant dels segles XIII-XIV.

Cal tenir present que la propietat actual és el fruit de diversos processos d'agregació i segregació, alguns d'ells difícils de determinar. Les fonts escrites contenen referències precises sobre l'existència d'una unitat parcel·lària, de majors dimensions que l'actual, que va ser segregada a mitjan segle XIX en dues propietats independents (les actuals finques núm. 1 i 1 bis del carrer de Tiradors). Aquesta unitat parcel·lària ja estaria defini-

da abans de les darrerries del segle XVII –moment en què queda interrompuda la seqüència documental de les fonts notariais.

La primera menció escrita de la finca data de l'any 1695, quan Maria Miralles va adquirir unes cases als marmessors testamentaris d'Antoni Noucases.² Aquest fet apareix referenciat en els protocols notariais del començament del segle XVIII, ja que l'escriptura de venda original no s'ha conservat. Per tant, no ha estat possible concretar els límits de la propietat que va ser adquirida en aquelles dates, ni les condicions que determinaren la transmissió patrimonial. Maria Miralles va atorgar testament el 18 de novembre de l'any 1702, tot designant diversos marmessors testamentaris i llegant la propietat de la finca a Beneta Hugueres.³

La nova propietària va prendre possessió de la finca un any després, concretament el 27 de desembre de l'any 1703.⁴ Cap dels documents esmentats no aporta notícies relatives a l'estat de l'edifici, ni a les càrregues censals que, probablement, en gravaven la propietat. Malgrat aquesta falta de concreció, sembla evidenciar-se clarament que l'immoble que heretà Beneta Hugueres superava els límits de la parcel·la que ocupa actualment la finca núm. 1 bis del carrer de Tiradors i que s'estenia fins a l'actual Plaça de Sant Agustí Vell.

L'any 1709, Beneta Hugueres va atorgar establiment emfitèutic de l'immoble a favor de Joan Vilar, a canvi d'un cens anual de quaranta lliures. Entre els pactes, el nou adquiridor té l'obligació d'invertir un mínim de cent lliures, en el decurs dels cinc anys següents, en obres de millora de la finca. Segons l'acta notarial, la finca estava constituïda per dues designes, una de les quals constava «d'un arc i unes taules» i afrontava amb el carrer del Portal Nou i amb el de Tiradors. La segona designa es descriu textualment com: «tota aquella casa des de terra fins al segon sostre [...] en aquesta ciutat, força a prop del pont d'En canderà i del mercat que hi havia al costat del rec comtal».⁵

Aquesta part de l'edifici correspondria a la parcel·la que ocupa la finca en la qual s'ha realitzat l'excavació, malgrat que en la data del document ambdues designes estaven unides i constituïen un únic edifici amb dues portes, una que obria a les voltes de Sant Agustí i una altra que donava al mateix carrer de Tiradors.

La família Vilar va ostentar la propietat de la finca fins a l'any 1824, moment en què Maria Callís va atorgar títol de revenda a favor de Joan Oliana. L'any 1850, els hereus d'aquest darrer se'n van repartir els béns, moment en què l'immoble passà a mans de Josep Molins.⁶

Ja a la segona meitat del segle XIX, Molins va ser el responsable d'una important reforma de la finca que afectà no tan sols el perfil arquitectònic, sinó també la parcel·lació. Així doncs, l'any 1854 va sol·licitar permís a les autoritats municipals per a reedificar la part de l'edifici corresponent a la primera designa, la qual afron-

1. CABALLÉ, GONZÁLEZ, NOLASCO, 2001. *Estudi històric documental de la finca núm. 1 bis del carrer de Tiradors de Barcelona*. Inèdit.

2. AHPB. Notari Josep Madriguera. Manual de testaments 1697-1724, 18 de novembre del 1702, fols. 17-19.

3. AHPB. Notari Josep Madriguera. Manual de testaments 1697-1724, 18 de novembre del 1702, fols. 17-19. El testament descriu l'edifici amb els termes següents: «tota aquella casa ab un portal obrint que per mos drets i legitims títols tinc i posseech en la present ciutat de Barcelona en les voltes de Sant Agustí a la cantonada del carreró que medie amb la dita església de Sant Agustí».

4. AHPB. Notari Josep Madriguera, 27 de desembre del 1703, fols. 114r-115.

5. AHPB. Notari Francesc Duran, 4 d'octubre del 1709, fols. 544r-549.

6. AHPB. Notari Josep Antoni Jaumar, 21 de gener del 1857, fols. 6-11.

Figura 1
Vista general del solar amb les restes arqueològiques localitzades.
(Foto: Sara Simon-MHCB)

Figura 2
Vista de conjunt dels dos dipòsits.
(Foto: Sara Simon-MHCB)

Figura 3
Detall del clot situat a la banda de ponent.
(Foto: Sara Simon-MHCB)

Figura 4
Detall del dipòsit ubicat més a l'est. En la imatge podem veure els dos revestiments del seu interior, una capa de rajoles i una de fusta.
(Foto: Sara Simon-MHCB)

tava al carrer del Portal Nou i al de Tiradors. Un cop finalitzades les obres, concretament el 21 de gener de l'any 1857,⁷ Molins va vendre l'edifici a Ramon Torrents pel preu de 14.400 pessetes. Tan sols un any més tard, el mateix Molins va vendre la segona designa a Andreu Alier, d'ofici adobador, el qual va satisfer un preu de 500 duros de plata en moneda espa-nyola.⁸ El protocol notarial, que data del mes d'abril del 1858, descriu l'edifici amb els mateixos termes que els documents anteriors. No obstant això, les afrontacions mencionen la propietat de Ramon Torrents com a límit occidental de la finca, fet que evidencia novament la separació de les dues designes que abans havien constituït un únic edifici.

Segons les dades que figuren al registre de matrícules industrials, Andreu Alier podria pertànyer a una nissaga d'adobadors afincada en aquesta zona de la ciutat. El cognom Alier apareix vinculat a diversos establiments dedicats a aquesta activitat, i el mateix Andreu figura l'any 1856 com a propietari d'una fàbrica d'adobatge al carrer de Muntanyans.

Les restes arqueològiques localitzades

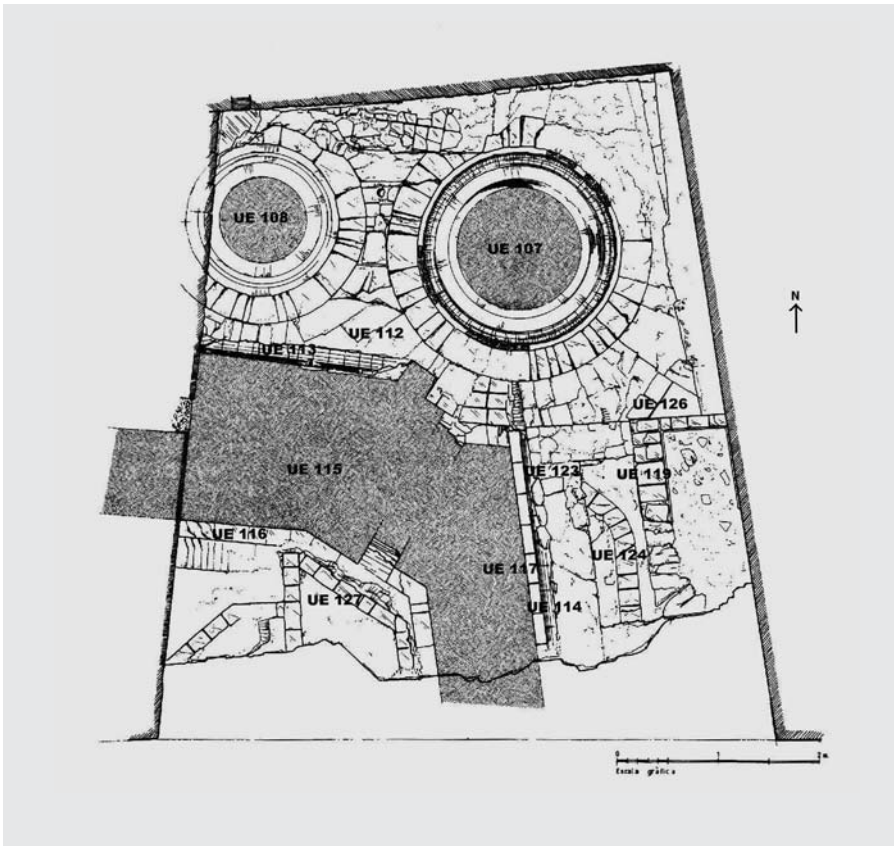
Tal com ja hem comentat, l'excavació arqueològica duta a terme ha comportat la localització de les restes d'una adoberia de mitjan segle XIX en la qual únicament es realitzaria una part del procés de tractament de les pells. Les estructures que conformen la infraestructura destinada a aquesta activitat ocupen la quasi totalitat de la parcel·la; aquesta mostra una planta trapezoïdal lleugerament troncocònica de 35 m² aproximadament. En conjunt, els treballs arqueològics han permès documentar, d'una banda, una seqüència estratigràfica del final del segle XIX i començament del XX de nivells de reompliment –i amortització d'estructures– destinada bàsicament a farcir el solar per tal de pavimentar i crear una nova distribució de la planta baixa, i de l'altra, un seguit d'estructures la majoria de les quals daten de mitjan segle XIX. Cal destacar que la construcció d'aquestes estructures suposà una modificació important de la planta baixa d'aquest immoble, que va comportar la destrucció de la pràctica totalitat de restes que hi podia haver i en conservà únicament un parell de testimonis. Aquest fet ha suposat la identificació i la lectura d'una curta seqüència cronològic estructural que detallem a continuació.

1. FASE DEL FINAL DEL SEGLE XIX-XX

Documentada amb la presència de restes de dos paviments (identificats amb les UE 105 i 106). En un cas es tracta d'un paviment de rajoles quadrades, mentre que l'altre està format per la combinació aleatòria de rajoles quadrades i maó rectangular. No es pot descartar que es tracti de dues restes de la mateixa pavimentació. Constitueixen l'única empremta estructural de la reforma d'amortització d'estructures de l'adoberia i de la modificació de l'ús del ras de la planta baixa de la finca.

7. AHPB. Notari Josep Antoni Jaumar, 21 de gener del 1857, fols. 6-11.

8. AHPB. Notari Francesc Xavier Moreu, 20 d'abril del 1858. Manual 5310, fols. 262-263.

Làmina 1

Planta de les estructures identificades. [Dibuix: MHCBI]

2. FASE DE LA SEGONA MEITAT DEL SEGLE XIX

Probablement, una de les darreres actuacions dutes a terme en aquest període és la construcció d'una arqueta o pou (identificada amb l'UE 127), de la qual tenim una visió parcial, ja que es localitza més enllà de l'extrem sud de l'àrea d'excavació i no se n'ha pogut eliminar el farciment interior.

D'aquest període són el conjunt de restes que es relacionen amb l'activitat adobera. D'una banda, el conjunt de l'estructura (UE 112) que conforma dos dipòsits de planta circular i secció lleugerament troncocònica (UE 107 i 108), amb els canals (UE 121, 122 i 125) que connecten els dipòsits amb el col·lector (UE 115), i d'altra banda, el mateix col·lector (UE 115), del qual hem pogut identificar diverses parts que en conformen i delimiten el traçat (les parets UE 116 i 117 per la banda sud i est, i l'estructura UE 112 per la banda nord) i restes de la coberta feta de volta de maó (UE 113 i 123), així com l'estructura (UE 118) que defineix l'entrada d'aquesta canalització des de la finca veïna situada a la banda occidental. També s'ha de fer esment a les restes d'una probable pavimentació de maó de molt poca entitat (identificada amb la unitat estratigràfica 126) que hauria pogut funcionar com a nivell d'ús en el període de l'activitat adobera.

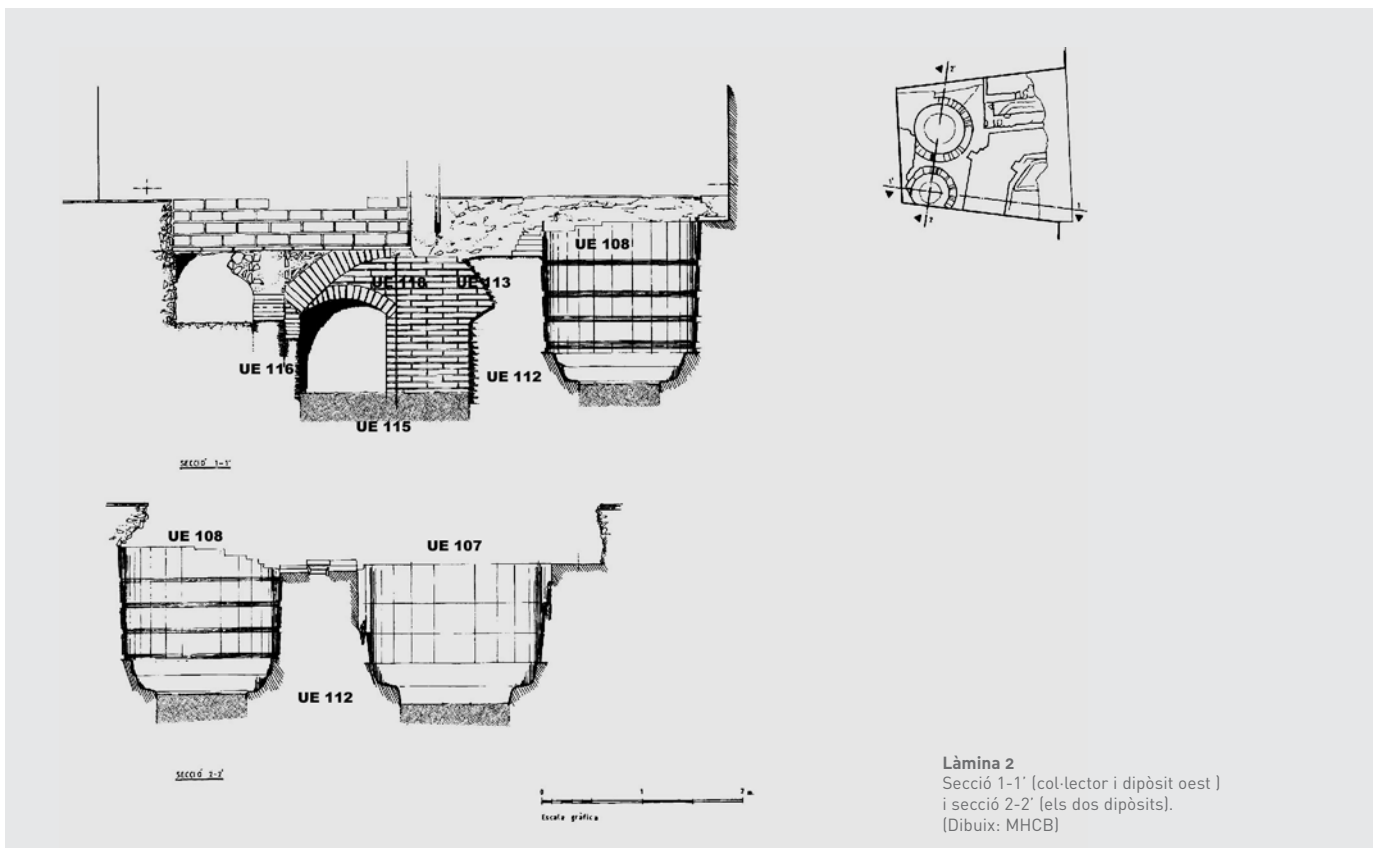
3. FASE MODERNA

En aquest apartat hem d'incloure una petita resta (identificada amb l'UE 124) formada per una línia de maons disposats plans (a mode de base de claveguera) però de la qual veiem únicament la part superior, fet que no ens permet aportar més dades sobre la funció o els usos.

Així, pràcticament l'única resta documentada de cronologia anterior al període dels dipòsits és l'estructura d'un pou de planta rectangular (UE 119), localitzat a tocar de la mitgera oriental. Es tracta d'un element en molt mal estat de conservació. Gran part de l'estructura es pot datar al final del segle XVII, tot i que la part superior correspon a reformes més tardanes, probablement dels segles XVIII-XIX.

4. FASE MEDIEVAL

Tot i que no s'ha pogut documentar cap testimoni d'aquest període en el subsòl, en volíem fer referència, ja que tenim dos testimonis estructurals, en l'alçat de la mitgera occidental i del mur nord, que ens donen fe de l'antiguitat de la finca i ens apropen a una cronologia del final del segle XIII-primer meitat del segle XIV. L'arc de mig punt lleugerament apuntat, visible en la mitgera més occidental del solar, podria correspondre a una antiga estructura porxada, que s'hauria desenvolupat en el nivell inferior de la finca núm. 1 bis i, com mínim, en part del de la finca núm. 1 del mateix carrer. Aquest element respon plenament a les tipologies constructives desenvolupades en el període comprès entre el 1250 i el 1350. Malgrat això, les notícies històriques relatives a la urbanització de l'entorn de l'edifici, i especialment les que fan referència a l'aixecament de l'església de Sant Agustí, suggeririen una datació més propera a la primera meitat del segle XIV. En aquest sentit, cal tenir present que la finca que ens ocupa disposa d'un segon arc, de mig punt i emplaçat en la mitgera més septentrional, que constituïria l'accés a l'interior de l'immoble.

Làmina 2
Secció 1-1' (col·lector i dipòsit oest)
i secció 2-2' (els dos dipòsits).
[Dibuix: MHCB]

L'adoberia

Inicialment, el conjunt de la infraestructura dels dipòsits va despertar molt d'interès, d'una banda, per la bona conservació, i de l'altra, pel desconeixement previ de la seva funcionalitat. El dubte sobre la seva utilitat va quedar esvaït amb la localització d'un document de l'any 1858 que ens informava sobre la venda d'aquesta finca a un personatge d'ofici adobador. Paral·lelament, la cronologia que ens aportava aquest document coincidia amb la datació que ens proporcionaven els materials constructius emprats en les estructures localitzades, fet que ens va permetre confirmar la cronologia de mitjan segle XIX per a la construcció d'aquesta infraestructura (la qual, com a mínim, va estar en ús fins al començament del segle XX, ja que al voltant del 1902 apareix esmentat un Isidoro Saborido, adobador, en la mateixa finca).

Del conjunt de les restes, els elements més destacats són els clots, els quals, al seu torn, constitueixen quasi tota la infraestructura existent en aquest indret. Cal tenir present que el col·lector es trobava cobert per un volta, de manera que la part

de sobre devia haver format part de l'espai destinat a obrador. Es tracta de dos pous de mesures lleugerament dissemblants, i tot i que a l'interior mostren acabats diferents, és versemblant pensar que ambdós tenien el mateix recobriment. El dipòsit de majors dimensions, situat a la banda de llevant, ha permès documentar l'existència d'un revestiment interior format per dues capes, l'externa de rajoles rectangulars disposades en vertical i planes, i la interior, de fusta. En referència a aquesta darrera, hem de dir que se'n va recollir una mostra per tal de fer-ne l'estudi antracològic, el resultat del qual ha permès identificar que es tracta de fusta de pi. Concretament, l'estudi indica *pinus pinea* (pi pinyoner), tot i que anota que no se'n pot precisar totalment l'espècie, ja que es pot confondre amb el *pinus pinaster* (pinastre).⁹ La presència d'aquest material en el revestiment l'hem d'entendre com una capa que actuaria d'aïllant tèrmic, probablement per la necessitat de mantenir a una temperatura determinada el líquid de l'interior del dipòsit.

Tot i que la documentació ens informava de la presència d'un adobador, les analítiques realitzades en una mostra de terra

9. FONT, J.; ENRICH, J.; GÓMEZ, M. (Arqueocat): «Estudi d'una possible estructura preindustrial per l'adobatge de pells al c/Tiradors, núm. 1 bis, Barcelona». Aquest informe tècnic està inclòs dins la *Memòria de l'excavació arqueològica realitzada a la finca núm. 1 bis del carrer Tiradors de Barcelona (Codi d'intervenció 45/01)*

10. *Ibid.*

extreta del clot situat més a llevant van permetre aportar noves dades sobre el tipus de treball realitzat a l'interior dels esmentats dipòsits. En aquest sentit, prèviament s'havia cregut que aquests clots eren utilitzats per posar les pells en remull amb substàncies tànniques, un tractament que constitueix un dels passos del sistema tradicional d'adobatge de les pells. Aquesta possibilitat es va desestimar quan les analítiques que determinen la presència de tanins van donar negatiu. D'altra banda, la resta d'analítiques van aportar informació referent als lípids. Destaca una important presència d'aquestes substàncies, especialment l'elevada concentració d'àcids mirístic, miristoleic i palmitoleic, amb uns valors que es troben en els olis de peix (probablement es tracta d'oli de sardina).¹⁰ Aquesta característica permet apuntar dos casos en els quals s'empra oli de peix: en el procés d'engreixament de les pells i en l'adobatge a l'oli; l'estudi analític es decanta per la segona possibilitat. En el primer cas, un cop la pell ja està deshidratada per a l'adobatge, se li aplica una capa de greix (aquí s'usaria l'oli de peix) per tal de lubricar-la i fer-la més flexible i impermeable. El segon cas correspon al procés que permet fer la pell acamussada, tractament en el qual s'aplica oli de peix a la pell (de la qual ja s'ha eliminat la part més superficial) i després s'asseca; aquesta acció es va repetint fins que la pell està totalment impregnada. El pas següent consisteix a eliminar l'excés de greix introduint la pell en un bany tebi amb carbonat potàssic i premsant-la després. Es creu que els clots s'emprarien per a aquest bany. Es tracta, doncs, d'un petit obrador destinat al tractament de la pell emprant un sistema artesanal per transformar les pells crues en cuir, és a dir, amb un sistema d'adob preindustrial. Aquest model de petita manufactura no mecanitzada és molt característic del període noucentista al barri de Sant Pere, moment en què l'augment demogràfic i econòmic que experimentava Barcelona es va canalitzar cap al nou barri de la Barceloneta i el Raval. Sobretot aquest darrer és el que experimentarà un creixement poblacional i d'instal·lació d'indústries més important, ja que Sant Pere no podia absorbir-lo. Per finalitzar, cal esmentar que aquestes restes s'han conservat i integrat en el nou edifici que s'ha construït a fi que puguin ser visitables.

BIBLIOGRAFIA

- BADIAS, J.; SAULA, O. 2002. "Un complex pre-industrial dels Segles XVI i XVII a Tàrrrega". *II Congrés d'arqueologia medieval i moderna a Catalunya*. Igualada.
- CABALLÉ, F.; NICOLAU, A. 1993. "Indústria i ciutat a la primera meitat del segle XIX: anàlisi comparada de localització industrial a la Barcelona de 1820, 1846 i 1856 a partir de les fonts fiscals". *III Congrés d'Història de Barcelona. Ponències i Comunicacions*, vol. II. Barcelona.
- CABALLÉ, F.; GONZÀLEZ, R.; NOLASCO, N. 2001. *Estudi històric documental de la finca núm. 1 bis del carrer de Tiradors de Barcelona*. Inèdit.
- CALVO, A. 1995. "Activitats econòmiques". *Història de Barcelona*, Vol. 7. Barcelona.
- CARRERAS CANDI, F. 1916. *Geografia general de Catalunya*. Barcelona.
- CIRICI, A. 1976. *Barcelona pam a pam*. Barcelona.
- DD.AA. 1993. *Cal Boyer i Cal Granotes. Quaderns de didàctica i difusió*. Publicacions del Museu de la Ciència i la Tècnica de Catalunya.
- DD.AA. 1999. *Els Barris de Barcelona*. Barcelona.
- DD.AA. 1991. *Història de Barcelona*. Barcelona.
- DURAN I SANPERE, A. 1972. *Barcelona i la seva història*. Barcelona.
- FABRÉ, J.; HUERTAS CLAVERIA, J.M. 1976. *Tots els barris de Barcelona*. Barcelona.
- GARCÍA I ESPUCHE, A.; GUÀRDIA I BASSOLS, M. 1986. *Espai i societat a la Barcelona pre-industrial*. Barcelona.
- GARCÍA ESPUCHE, A.; GUÀRDIA, M. 1995. "Estructura urbana". *Història de Barcelona*, vol. VI. Barcelona.
- MARTÍ, J.M.; JUNCÀ, J.M.; BONET, L. 1980. *El convent i parròquia de Sant Agustí de Barcelona*. Barcelona.
- VÍCTOR BALAGUER, A. 1982. *Las calles de Barcelona*. Madrid (edició fac-símil).
- VILARRÚBIA, J.M.; JOVÉ, J. 1990. *Els carrers de Ciutat Vella*. Barcelona.